

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ЧЕТВЕРТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «АЛІЄВ ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF ALIEV V. UKRAINE)**

(Заява № 41220/98)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

29 квітня 2003 року

*Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44
Конвенції. Його текст може підлягати редакційним виправленням.*

У справі «Алієв проти України»

Європейський Суд з прав людини (четверта секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

сер Ніколас Братца, голова

п. М. Пеллонпя

пані Е. Палм

п. Є. Макарчик

пані В. Стражницька

п. В. Буткевич

п. Р. Марусте

та п. М. О'Бойл, Секретар секції,

після наради за зачиненими дверима 25 березня 2003 року

постановляє таке рішення, ухвалене того дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 41220/98) проти України, поданою до Європейської комісії з прав людини (Комісія) на підставі колишньої статті 25 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянином Росії Пахрудіном Мухтаровичем Алієвим (заявник) 31 березня 1998 року.

2. Інтереси заявника представляла пані С. Сайпудінова, юрист, що практикує в Сімферополі. Вона також є його дружиною. Уряд України (Уряд) представляла його уповноважена особа, пані В. Лутковська, Міністерство юстиції України.

3. Заявник скаржився, зокрема, що умови, в яких він перебував у «коридорі смерті», та поводження з ним у слідчому ізоляторі м. Сімферополя призвели до нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження.

4. Заяву передано до Суду 1 листопада 1998 року, коли набрав чинності Протокол № 11 до Конвенції (пункт 2 статті 5 Протоколу № 11).

5. Розгляд заяви було доручено четвертій секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). Зі складу цієї секції, відповідно до пункту 1 правила 26 Регламенту Суду, було сформовано палату для розгляду справи (пункт 1 статті 27 Конвенції).

6. Порадившись зі сторонами, голова палати вирішив, що в інтересах належного судочинства провадження у справі має відбуватися одночасно з провадженням у справах «Назаренко проти України», «Данкевич проти України», «Хохліч проти України», «Полторацький проти України» та «Кузнєцов проти України» (заяви №

39483/98, № 40679/98, № 41707/98, № 38812/97 та № 39042/97) (пункт 2 правила 43).

7. Ухвалою від 25 травня 1999 року палата визнала заяву частково прийнятною. 4 жовтня 1999 року Суд організував поїздку до СІЗО м. Сімферополя з метою встановлення фактів.

8. 1 листопада 2001 року Суд змінив склад секцій (пункт 1 правила 25). Справу було передано на розгляд четвертій секції в новому складі.

9. Заявник та Уряд подали зауваження щодо суті (пункт 1 правила 59).

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

A. Загальний виклад подій

10. 5 березня 1996 року заявника заарештувала міліція Росії і до нього було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою в Краснодарі (Росія). 7 березня 1996 року його було перевезено до Сімферополя (Україна), де він продовжував перебувати під вартою.

11. 10 лютого 1997 року судова колегія з кримінальних справ Верховного суду Автономної Республіки Крим засудила заявника за бандитизм, співучасть у вбивстві та замах на умисне вбивство за обтяжувальних обставин до смертної кари з конфіскацією майна.

12. Того самого дня адміністрація слідчого ізолятора Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим помістила заявника до однієї з камер, призначеної для осіб, які очікують виконання смертного вироку.

13. 15 травня 1997 року судова колегія з кримінальних справ Верховного Суду України залишила рішення суду першої інстанції без зміни.

14. 11 березня 1997 року Президент України оголосив мораторій на виконання смертної кари. Рішенням № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України визнав неконституційними положення Кримінального кодексу стосовно смертної кари. Таким чином, покарання у вигляді смертної кари було замінено довічним ув'язненням, відповідно до Закону № 1483-III від 22 лютого 2000 року.

15. 8 червня 2000 року Верховний суд Автономної Республіки Крим змінив заявникові покарання у вигляді смертної кари на довічне ув'язнення.

В. Усні свідчення представникам Суду

16. Представники Суду заслухали свідчення заявника 4 жовтня 1999 року в слідчому ізоляторі м. Сімферополя. До складу делегації увійшли судді М. Пеллонпя, Є. Макарьчик і Р. Марусте. Свідчення можна підсумувати таким чином:

1. Заявник

а) Загальні умови тримання заявника в «коридорі смерті»

17. Як стверджував заявник, його не було поінформовано, що за загальними правилами він мав право на одно- чи двогодинні побачення з родичами. Зазвичай йому дозволяли зустрічатися з ними один раз на місяць протягом 15 - 20 хвилин або щонайбільше півгодини. Він зазначав, що до дня відвідин представників Суду він не отримував документа, який передбачає його права та обов'язки згідно з тюремним режимом. Він також зауважив, що того дня його перевели до щойно відремонтованої камери, де «щось подібне» висіло на стіні. Він стверджував, що адміністрація слідчого ізолятора звернулася до нього з проханням підписати цей документ, але він відмовився і сказав, що спочатку хоче ознайомитися зі своїми правами та обов'язками. За його словами, у попередній камері документа з переліком його прав та обов'язків не було. З дня ув'язнення він постійно звертався з проханням показати йому цей документ. Проте йому говорили, що цей документ таємний.

18. Одного разу, як покарання, його було позбавлено щоденних прогулянок на 10 днів, поміщено в карцер і заборонено купувати продукти у крамниці слідчого ізолятора. Уперше його було покарано, коли він перебував у камері з іншим ув'язненим; охоронець слідчого ізолятора знайшов «щось схоже на ніж» у його співкамерника, а заявник втрутився. Вдруге охоронець знайшов у камері брусок високоякісного мила і, запитавши, звідки він у заявника, вилучив його. Заявника покарали, відмовивши у побаченнях з двома дітьми.

19. За твердженнями заявника, санітарні умови у слідчому ізоляторі були незадовільними, його не забезпечували належним доглядом, як того вимагало його здоров'я. Його ніколи ретельно не обстежували, незважаючи на те, що, відповідно до правил, ув'язнені мають проходити повний медичний огляд двічі на рік. Заявник скаржився на їжу, яка спричиняла пронос та шлункові болі, але йому відповідали,

що такі проблеми незначні. Він також скаржився на серцеві напади, головний і зубний біль і особливо на проблеми із зубними коронками.

20. За його словами, ув'язнених не забезпечували милом, коли вони приймали душ. Втім, їм дозволялося мати своє власне мило.

21. На запитання представника Суду: «Ви скаржитеся на їжу. Я розумію, що, на вашу думку, їжа, якою тут забезпечують, провокує пронос та шлункові болі. Ви також скаржитеся, що вам не дозволяють отримувати бандеролі з їжею, вітамінами, книжками та одягом. Нам відомо, що ситуація недавно змінилася, з травня. Тепер ви можете отримувати бандеролі та купувати більше товарів у магазині слідчого ізолятора. Ви підтверджуєте це?» - заявник відповів: «Так, більш-менш. Однак того, що ми можемо отримувати, недостатньо». Фактично заявник підтвердив, що йому дозволялось отримувати одну посилку та дві бандеролі кожні два місяці.

22. Заявник не мав жодних контактів з іншими засудженими, крім періоду, коли він перебував у камері з іншим ув'язненим.

23. На запитання представників Суду: «Чи ви колись відчували, що були якісь реальні спроби Уряду перешкодити вашим зверненням до Страсбурзьких органів?» - представник заявника, водночас і його дружина, відповіла: «Так, з боку Верховного Суду. Поки я опікувалася п. Алієвим, вони завжди допомагали мені з великим небажанням. Фактично його заарештували в Росії, у Краснодарі, проте начальник VI відділу (м. Сімферополь) п. Зверев особисто поїхав туди і привіз його без будь-яких документів. Заявника били і залякували. Пізніше було заявлено, що його заарештували в Сімферополі».

б) Практика слідчого ізолятора стосовно побачень заявника з родичами та адвокатом

24. Під час побачень із дружиною заявник перебував у наручниках. При цьому був постійно присутній охоронець, слухаючи розмову. Він міг перервати побачення. Одного разу заявникові дозволили розмовляти лише три хвилини. Йому забороняли говорити аварською, що є його рідною мовою. Охоронець переривав його, коли він розмовляв цією мовою. Заявник не відповів на запитання представників Суду, чи скаржився він на те, що побачення перериваються. У день відвідання представників він зазначив, що мовних заборон під час побачень більше не було. Проте у відповідь на запитання представника Уряду: «З якого часу? Уряд має вашого листа, у якому ви говорите, що проблем зі спілкуванням вашою рідною мовою немає», - заявник відповів: «Зараз немає проблем, бо ми нею не розмовляємо».

25. У відповідь на запитання представника Уряду: «Чи мали місце випадки, коли адміністрація в'язниці відхиляла ваші клопотання про

побачення з адвокатом?» - заявник сказав: «Так, таке траплялося. Мені навіть казали, що була якась інформація з Києва стосовно цього». На запитання: «Коли ви востаннє зустрічалися з вашим представником?» - він відповів: «Два тижні тому». Коли уповноважена особа Уряду сказала: «Отже, два тижні тому ви зустрічалися зі своїм захисником. Раніше ви говорили, що бачилися зі своїми родичами у травні 1999 року, а це означає, що ви не бачили їх чотири місяці. Але ж фактично адвокат є вашою дружиною», - захисник заявника відповіла: «Я його адвокат. Я член Російської регіональної спілки адвокатів. Відповідно до міжнародних правових норм, я можу представляти інтереси свого чоловіка за кордоном, а отже, й в Україні. Проте, коли я приходила в Департамент з питань виконання покарань, я завжди боялася, що моя заява про побачення з ним буде відхилена. Сьогодні я знайшла листа Кримської спілки адвокатів, у якому сказано, що, відповідно до постанови Спілки адвокатів, інтереси Алієва може представляти лише громадянин України, тому я більше не можу представляти його. Внаслідок правових обмежень я не могла мати ніяких інтимних контактів зі своїм чоловіком за останні три з половиною роки. У мене двоє дітей; моя п'ятирічна дитина усвідомлює, що її батько перебуває у в'язниці».

26. На запитання уповноваженої особи Уряду: «Чи підтверджуєте ви, що за останні чотири місяці ви не мали побачень зі своїми родичами, беручи до уваги той факт, що два тижні тому ви зустрічалися зі своєю дружиною?» - заявник відповів: «У мене не було побачення з дружиною; була офіційна зустріч з адвокатом. Це різні речі».

с) Практика слідчого ізолятора стосовно щоденних прогулянок на свіжому повітрі

27. Заявникові дозволялися прогулянки на свіжому повітрі з 24 травня 1998 року. Він зазначав, що йому дозволяли ходити на прогулянку за винятком днів, коли він приймав душ, тобто один раз на десять днів. Пізніше він повідомив, що у вересні 1999 року адміністрація слідчого ізолятора влаштовувала душ кожні сім днів, і в ті дні в'язні не ходили на прогулянку. Він стверджував, що під час прогулянок в'язні були в наручниках, тримаючи руки за спиною. 31 серпня 1999 року їм дозволили вийти на прогулянку без наручників. За його словами, взимку вони не ходили на прогулянки.

d) Практика слідчого ізолятора щодо отримання кореспонденції

28. Із травня 1998 року заявникові дозволили писати одного листа на місяць. Його пошта перевірялася, а одного листа від дружини йому не передали, про що він дізнався від неї під час побачення.

е) Стверджуване жорстоке поводження із заявником у слідчому ізоляторі

29. У своїй початковій заяві заявник стверджував, що в січні 1998 року його побили якісь люди в масках, увійшовши до його камери, і що при цьому був також присутній начальник слідчого ізолятора. Представникам Суду він повідомив, що лише капітан Дорошенко був без маски. На запитання представників Суду: "Що, на вашу думку, було мотивом для цих дій?" - заявник відповів: "У в'язниці все тримається під страхом; ніхто не намагається навчати чи реабілітувати людину, лише застосовується сила". На наступне запитання представників Суду: "Але чому це трапилося лише з вами? У нас немає інших скарг. Чому для застосування "політики страху" вони вибрали саме вас?" - заявник відповів: "Багато людей скаржаться. Проте їхні скарги не доходять до відповідних органів. Того, хто боїться, легше контролювати".

30. Уперше заявник побачив начальника слідчого ізолятора 20 серпня 1999 року, після того як його побили за те, що він не хотів зняти шорти, у які був одягнений під час спеки. За його словами, побиття часто траплялися й раніше. Він не впізнав людей, які його били, окрім п. Дорошенка, який був без маски і віддавав накази. Вони били його по спині і на шматки розідрали його шорти. Заявник не скаржився начальникові слідчого ізолятора і не звертався по медичну допомогу, вирішивши, що це буде "марним".

31. Він також звертався зі скаргою до Генеральної прокуратури, проте лист, за його словами, не дійшов до адресата, оскільки адміністрація слідчого ізолятора затримала його. Він сказав, що Генеральний прокурор був у в'язниці в середині вересня 1999 року, проте заявника не повідомили про результати відвідин. Генеральний прокурор у присутності полковника Землянського з Кримського управління внутрішніх справ запитував заявника про його звернення до Суду. Заявник підтвердив, що на нього чинився тиск, щоб він не скаржився до Страсбурга. Він висловив побоювання щодо наслідків відвідання його представниками Суду.

32. Заявник стверджував, що охорона слідчого ізолятора організовувала своєрідні навчання три - чотири рази на рік або коли в'язні серйозно порушували правила режиму. Він описував навчання таким чином: "Приходили люди в масках і кидали в камери розривні пакунки з горіхами, створюючи шум, схожий на вибух гранати. Вони також стріляли гумовими кулями. В'язнів примушували лягати на

підлогу, а охорона ходила навкруги, б'ючи їх і виштовхуючи декого з них ногами в коридор". Одного разу заявника обпалило. За його твердженнями, останні "навчальні збори" відбулися в лютому 1999 року.

2. Пан В. М. Єлізар'єв

33. Свідок був начальником слідчого ізолятора м. Сімферополя. Він працював на цій посаді два з половиною роки.

а) Загальні умови тримання заявника в «коридорі смерті»

34. Свідок повідомив, що близько 3000 в'язнів відбували покарання, 30 з них перебували в «коридорі смерті». За його словами, усіх в'язнів було ознайомлено з правами та обов'язками. Примірники документа з переліком прав та обов'язків були в кожній камері. Він стверджував про відсутність будь-якої таємності щодо прав та обов'язків ув'язнених і що після опублікування положення про такі права та обов'язки усіх в'язнів було з ними ознайомлено.

35. Свідок зазначав, що він регулярно, один раз на тиждень, відвідував усіх в'язнів, які перебували в «коридорі смерті».

36. Умови опалювання свідок вважає достатніми. У слідчому ізоляторі є власна бойлерна, у камерах - система вентиляції повітря. За словами свідка, в'язні один раз на тиждень відвідують лазню, тоді ж міняється й постільна білизна. Він спростував твердження заявника стосовно того, що всі засуджені до смертної кари користуються одним станком для гоління, що може призвести до проблем зі здоров'ям з огляду на ризик інфекцій. Він заявив, що в'язні голяться окремо лезами, які видаються адміністрацією слідчого ізолятора.

37. Він стверджує, що вдень у камерах світяться дві лампи і з вікон проникає природне освітлення, яке він вважає достатнім. Уночі в камері ввімкнена лише одна лампа. Він заявив, що кожного засудженого до смертної кари поміщено в камеру розміром не менше 12 квадратних метрів. Є можливість читати книжки та літературу, використовуючи природне і штучне освітлення.

38. Свідок заявив, що двічі на рік усі в'язні проходять рентгенівське обстеження. Раз на тиждень їх оглядає начальник медичної частини, фельдшер здійснює щоденну перевірку.

б) Практика слідчого ізолятора стосовно кореспонденції

39. Свідок зазначив, що засуджені до смертної кари мають право контактувати із зовнішнім світом без будь-яких обмежень, надсилаючи та отримуючи листи. Він також сказав, що такий порядок було

запроваджено з травня 1999 року. Він визнав, що, згідно з існуючою процедурою, кореспонденція в'язнів переглядається, але не згадав жодного випадку, коли вхідні листи були притримані й не передані адресатові, включаючи й листи Європейської комісії з прав людини. Він підтвердив, що кореспонденція заявника реєструвалась у журналі. Крім того, на будь-які порушення права на листування кожний засуджений до смертної кари може поскаржитись начальникові слідчого ізолятора, прокуророві, що здійснює нагляд за слідчим ізолятором, та будь-якій іншій посадовій особі департаменту.

с) Практика слідчого ізолятора стосовно отримання посилок і бандеролей

40. За словами свідка, можливість отримання посилок запроваджено з травня 1999 року. Відтоді в'язневі дозволено одержувати шість посилок (передач) з їжею та дві бандеролі на рік. Раніше їм не дозволялося отримувати жодної посилки доти, доки рішення суду в їхній справі не стане остаточним. Більше того, в'язні можуть витрачати 55 гривень на місяць, купуючи їжу в магазині слідчого ізолятора за тими самими цінами, за якими слідчий ізолятор купує продукти в державних магазинах.

d) Щоденна прогулянка

41. За словами свідка, до травня 1998 року в'язням не дозволялося виходити на щоденну прогулянку. Відтоді їм надається одногодинна прогулянка без наручників.

с) Стверджуване жорстоке поводження із заявником у слідчому ізоляторі

42. Свідок заперечив, що деякі "навчання", описані заявником, справді мали місце. Він повідомив, що Державний департамент з питань виконання покарань видав наказ, щоб такі навчання проводилися без використання вибухівки і масок.

3. Пан Володимир Г. Бабчинський

43. Свідок був лікарем у слідчому ізоляторі м. Сімферополя, де працював з 1992 року.

44. Він заявив, що медичний персонал слідчого ізолятора м. Сімферополя складається з шести лікарів (четверо терапевтів, один психіатр та один рентгенолог), фельдшерів, одного асистента рентгенівської лабораторії, фармаколога та санітара. За словами свідка,

медична допомога надається цілодобово. Кожний в'язень може в будь-який час звернутися по термінову медичну допомогу та отримати її. Фельдшер оглядає засуджених до смертної кари щодня під час прогулянки. В'язні можуть звернутися до нього по будь-яку медичну допомогу, а якщо його допомоги недостатньо, вони можуть звернутися до лікаря. Крім того, вони можуть звернутися безпосередньо до лікаря. Кожний в'язень має медичну книжку, яка заводиться з його прибуттям і в якій записуються всі деталі та результати медичних оглядів. Ця книжка зберігається протягом усього періоду позбавлення волі.

45. Свідок не отримував скарг на санітарні умови у слідчому ізоляторі. Він вважав, що зміни в режимі для засуджених, які перебували в «коридорі смерті», особливо можливість виходити на прогулянки на свіжому повітрі та природне освітлення в камерах, поліпшили стан їхнього здоров'я.

46. Він також зазначив, що тестування на ВІЛ для в'язнів не було обов'язковим і проводилось тільки на особисте прохання. Тест проводився конфіденційно, під час розмови між лікарем та ув'язненим. Свідок не підтвердив, що в слідчому ізоляторі є ув'язнені, інфіковані ВІЛ, заявивши, що це конфіденційна інформація. Єдиною особою, якій відомі в'язні, інфіковані ВІЛ, є лікар, що відповідає за тестування та подальші консультації.

47. Свідок підтвердив, що заявник ніколи не звертався по медичну допомогу. Так само він ніколи не звертався й по допомогу у зв'язку з побиттям; втім, якби він робив це, результат медичного обстеження мав бути занесений до медичної картки.

4. Пан Ю. Говорун

48. Свідок працював фельдшером у слідчому ізоляторі м. Сімферополя протягом двох з половиною років. Він відповідав за щоденний контроль стану здоров'я в'язнів, тимчасом як лікар відвідував хворих і надавав швидку допомогу. Він підтвердив, що були специфічні проблеми із засудженими до смертної кари і він фактично працював переважно з ними. Він супроводжував цих ув'язнених під час щоденних прогулянок.

49. Він підтвердив, що поліпшення побутових умов у камерах засуджених до смертної кари мало позитивний вплив на їхнє здоров'я. Відтоді він не отримував від них скарг стосовно здоров'я та гігієни.

50. Свідок зазначив, що ніколи не бачив жодних виявів жорстокості охоронців щодо засуджених до смертної кари чи будь-яких слідів тілесних ушкоджень. Він ніколи не чув про такі скарги від інших працівників слідчого ізолятора. Він оглядав в'язнів щотижня і звітував керівництву. За словами свідка, заявник не скаржився більше, ніж інші в'язні.

51. Він також зазначав, що в останні півтора місяця у госпіталі був стоматолог і що інші лікарі мали можливість надати допомогу. За його словами, заявник не звертався по допомогу стоматолога.

5. Пан А. М. Погребицький

52. Свідок був контролером слідчого ізолятора м. Сімферополя. Його обов'язки складалися з нагляду за ув'язненими, забезпечення дотримання ними встановленого розпорядку, отримання від них заяв і скарг та супровід ув'язнених на прогулянки чи будь-які зустрічі.

53. Уперше він зустрівся із заявником півтора роки тому. Він зауважив, що заявник повадився так само, як і інші, нічим не вирізняючись. Він ніколи не звертався до свідка зі скаргами, і свідок ніколи не чув про скарги заявника, надіслані до інших органів. Він бачив його щонайменше тричі на день під час перерв для харчування, а іноді в інший час дня.

54. Свідок не чув про якісь серйозні скарги від інших в'язнів або скарги про жорстоке поводження з ув'язненим. Він не зміг пригадати, чи був заявник коли-небудь покараний за порушення розпорядку, встановленого у слідчому ізоляторі. Особисто він не мав права карати в'язнів. Якщо в'язень повадився неналежним чином, свідок писав рапорт своєму начальникові, який приймав рішення. Свідок ніколи нічого не писав про заявника.

С. Інспекція слідчого ізолятора м. Сімферополя

55. Делегація відвідала слідчий ізолятор, у якому перебував заявник. Розмір камери заявника становив близько 12 квадратних метрів. У камері був порядок і чистота. Тут був відкритий туалет, умивальник з краном тільки з холодною водою, два ліжка, прикріплені до підлоги, центральне опалення та вікно з ґратами. Було кілька книжок, газети, брусок мила і туалетний папір. Камера була достатньо тепла і провітрена.

56. Делегації показали душову, яка була достатньо чиста. Представники Суду відвідали також двір для прогулянок.

Д. Документальні свідчення

57. Медичну картку заявника заведено 20 березня 1996 року. Вона містить перелік щеплень, зроблених заявникові 21 березня та 19 вересня 1997 року, 20 березня та 28 серпня 1998 року. Крім того, він пройшов тестування на виявлення туберкульозу 20 березня та 22 вересня 1996 року, 11 лютого та 12 серпня 1999 року. 29 квітня 1998 року він пройшов повне медичне обстеження. Він скаржився на біль у

руці. Йому було зроблено аналіз крові. Лікар занотував, що стан здоров'я заявника задовільний, і порадив приймати більше вітамінів.

58. З документів, поданих до Суду, випливає, що дружина заявника, яка виступає в ролі його юридичного представника, подавала кілька заяв про відвідання чоловіка. Вона отримала відмови на побачення з ним 7, 14 та 21 вересня 1999 року. Крім того, 21 серпня 1999 року їй було відмовлено у відвідуванні її клієнта кожного вівторка.

59. Відповідно до записів, зроблених у слідчому ізоляторі, заявник отримував гроші на свій в'язничний банківський рахунок 22 травня (50 гривень), 25 липня (15 гривень), 15 серпня (20 гривень), 5 вересня 1997 року (27 гривень) і 20 березня (30 гривень), 24 квітня (50 гривень) і 4 серпня 1998 року (50 гривень).

60. Записи, зроблені в магазині слідчого ізолятора, показують, що він витрачав гроші, купуючи різні речі у такі дні: 4, 8 і 23 липня (14,45; 7,20 і 8,67 грн., відповідно), 8 серпня (7,77 грн.), 2 (8,91 грн.) і 24 вересня (6,67 грн.), 6 і 22 жовтня (6,66 і 8,18 грн., відповідно), 5 і 20 листопада (6,13 і 7,64 грн., відповідно), 3 і 18 грудня 1997 року (7,87 і 7,15 грн., відповідно), 9 січня (7,48 грн.), 23 лютого (14,97 грн.), 5 і 20 березня (8,00 і 6,99 грн., відповідно), 9 і 21 квітня (12,08 та 2,91 грн., відповідно), 22 травня (14,99 грн.), 9 і 17 червня (8,94 і 5,90 грн., відповідно), 7 і 21 липня (7,54 і 7,18 грн., відповідно), 6 і 26 серпня (6,80 і 8,33 грн., відповідно) та 11 вересня 1998 року (9,22 грн.).

8 серпня і 22 жовтня 1997 року та 11 вересня 1998 року заявник придбав кілька книжок.

1 грудня 1997 року і 27 січня 1998 року він заплатив 26 і 52 копійки, відповідно, за відправлення двох листів.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція України

61. Відповідно до частин другої та третьої статті 8, норми Конституції є нормами прямої дії. Гарантується право на звернення до суду для захисту конституційних прав людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України.

62. Частина перша статті 9 проголошує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

63. Частина третя статті 15 забороняє цензуру.

64. Згідно зі статтею 19, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на

підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

65. Стаття 22 проголошує, що права та свободи людини і громадянина гарантуються і не можуть бути скасовані при прийнятті нових законів та внесенні змін до чинних законів.

66. Згідно з частинами другою і четвертою статті 29, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто і користуватися правовою допомогою захисника.

67. Відповідно до частин другої та четвертої статті 55, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

68. За статтею 59, кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

69. Частина третя статті 63 проголошує, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

70. Відповідно до статті 64, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В. Законодавчі положення, що регулюють умови тримання в «коридорі смерті»

71. Умови тримання в «коридорі смерті» у пенітенціарній системі України були послідовно врегульовані Інструкцією від 20 квітня 1998 року щодо умов тримання під вартою осіб, засуджених до виняткової міри покарання (Інструкція), та Тимчасовим положенням від 25 червня 1999 року щодо умов тримання осіб, засуджених до виняткової міри покарання, у слідчих ізоляторах (Тимчасове положення).

72. Інструкція передбачає, що після винесення остаточного вироку, особи, засуджені до виняткової міри покарання, тримаються ізольовано від інших засуджених у спеціально обладнаних камерах. У виняткових випадках в одній камері може перебувати не більше двох таких засуджених. Площа камери на одного засудженого при одиночному триманні має бути не меншою за 4 квадратні метри, при триманні двох засуджених - не меншою за 3 квадратні метри. Засудженим надається особисте спальне місце і видаються постільні речі. Вони носять одяг спеціального зразка, встановленого для особливо небезпечних рецидивістів. Визначаються їхній правовий статус та обов'язки. Встановлюється кількість побачень із родичами та кількість листів, які в'язні можуть надсилати й отримувати: вони можуть мати одне побачення на місяць і надсилати одного листа на місяць. На отримання пошти обмежень немає. В'язні можуть одержувати дві бандеролі на рік. Вони мають право на щоденні прогулянки тривалістю одна година. За межами камер в'язні перебувають у наручниках. Їм не дозволяється працювати.

Засуджені можуть також читати книжки, журнали та газети, взяті в бібліотеці слідчого ізолятора та/або куплені через в'язничну торговельну мережу; вони можуть одержувати грошові перекази; зберігати в камерах особисті речі та продукти харчування, купувати в магазині слідчого ізолятора двічі на місяць продукти харчування і предмети першої потреби (на суму в розмірі однієї мінімальної заробітної плати) та користуватися настільними іграми. Вони можуть зустрічатися з адвокатами. Медичне обслуговування здійснюється відповідно до національного законодавства.

Засуджені можуть звертатися зі скаргами до державних органів. Такі скарги відправляються упродовж трьох діб. Скарги, адресовані прокуророві, перегляду не підлягають.

73. Тимчасове положення порівняно з Інструкцією розширювало права осіб, засуджених до виняткової міри покарання. Зокрема, засуджені мали право на восьмигодинний сон у нічний час; вони могли отримувати шість посилок чи передач і три бандеролі на рік, купувати продукти харчування та предмети першої потреби в магазині слідчого ізолятора (на суму не більше 70 % мінімального розміру заробітної плати); молитися і читати релігійну літературу та зустрічатися зі священнослужителем, а також звертатися зі скаргами до органів державної влади. Їм дозволялося надсилати й отримувати листи без будь-яких обмежень і мати один раз на місяць побачення з родичами у присутності представника адміністрації тривалістю до 2 годин. Побачення з адвокатами, відповідно до закріпленого права в'язнів на правову допомогу, здійснювалися згідно з виправно-трудовим законодавством.

С. Закон «Про попереднє ув'язнення» 1993 року (Закон)

74. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу, попереднє ув'язнення є запобіжним заходом, який застосовується до підсудного, обвинуваченого чи особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального діяння, що карається позбавленням волі, або до засудженої особи, щодо якої вирок ще не виконаний.

75. Відповідно до частини четвертої статті 8, особи, засуджені до смертної кари, вирок щодо яких не став остаточним, тримаються ізольовано від інших осіб, які перебувають під вартою.

76. Частина перша статті 9 Закону проголошує, серед іншого, що затримані мають право: а) на захист відповідно до норм кримінально-процесуального права; б) ознайомлюватися з правилами тримання під вартою; в) на щоденну прогулянку тривалістю одна година; г) одержувати двічі на місяць передачі вагою до восьми кілограмів та без обмежень грошові перекази і передачі; д) купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування та предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети, книжки через торговельну мережу; е) користуватися власним одягом і взуттям та мати при собі документи і записи, що стосуються кримінальної справи; є) користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами і книжками з бібліотеки місць попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну мережу; ж) відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їх віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також обмежуються права інших осіб; з) на восьмигодинний сон у нічний час, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних чи інших діях, за винятком невідкладних випадків; та і) звертатися зі скаргами, заявами та листами до державних органів і службових осіб у порядку, встановленому статтею 13 Закону.

77. Відповідно до статті 11, особам, взятим під варту, забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Площа в камері для однієї особи не може бути меншою за 2,5 квадратного метра. Особам, взятим під варту, надаються безплатно за єдиними нормами, встановленими Кабінетом Міністрів, індивідуальне спальне місце, постільні речі та інші види матеріально-побутового забезпечення. В необхідних випадках їм видається одяг і взуття встановленого зразка.

78. Відповідно до частини першої статті 12, побачення з родичами або іншими особами може надавати взятим під варту адміністрація

місця попереднього ув'язнення лише з письмового дозволу слідчого, органу дізнання або суду, в провадженні яких перебуває справа. Згідно з частиною четвертою, особа, взята під варту, має право на побачення із захисником наодинці, без обмеження кількості побачень та їх тривалості, з моменту допуску захисника до участі у справі, підтвердженого письмовим повідомленням особи або органу, у провадженні якого перебуває справа.

79. Відповідно до частини першої статті 13, особи, взяті під варту, можуть листуватися з родичами та іншими громадянами, а також підприємствами, установами, організаціями з письмового дозволу особи або органу, у провадженні якого перебуває справа. Після набрання вироком законної сили листування здійснюється без обмежень.

D. Виправно-трудоий кодекс (Кодекс)

80. Відповідно до статті 28 Кодексу (Основні вимоги режиму в місцях позбавлення волі), основними вимогами режиму в місцях позбавлення волі є: обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість учинення ними нових злочинів чи інших антигромадських вчинків; точне і неухильне виконання ними своїх обов'язків; різні умови тримання, залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого.

Засуджені носять одяг єдиного зразка, їх піддають обшукові; особистий обшук провадиться особами однієї статі з обшукуванням. Кореспонденція засуджених, а також посилки, передачі і бандеролі, що надходять на їх ім'я, підлягають перегляду.

У виправно-трудоих установах встановлюється суворо регламентований внутрішній розпорядок.

Зберігання засудженими при собі грошей та цінних речей, а також предметів, які заборонено використовувати у виправно-трудоих установах, не допускається. Виявлені у засуджених гроші та цінні речі вилучаються і, як правило, передаються в доход держави за мотивованою постановою начальника виправно-трудої установи, санкціонованою прокурором.

Перелік і кількість предметів та речей, які засуджені можуть мати при собі, а також порядок вилучення предметів, які заборонено використовувати у виправно-трудоих установах, встановлюються Правилами внутрішнього розпорядку виправно-трудоих установ.

У порядку, встановленому цим Кодексом, засудженим дозволяється купувати за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби, мати побачення, одержувати посилки,

передачі, бандеролі, грошові перекази, листуватися, відправляти грошові перекази родичам.

81. Частина перша статті 37 (Придбання засудженими продуктів харчування і предметів першої потреби) передбачає, що засудженим дозволяється купувати за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби на кошти, одержані за переказами.

82. У статті 40, серед іншого, передбачено, що побачення надається після пред'явлення адвокатом ордера юридичної консультації і документа, що посвідчує його особу. Кількість і тривалість побачень не обмежуються; за заявою адвоката ці побачення можуть проводитися віч-на-віч, без присутності охорони.

83. Відповідно до статті 41 (Одержання засудженими до позбавлення волі посилок, передач і бандеролей), засудженим, яких тримають у виправно-трудових колоніях, дозволяється одержувати протягом року: у колоніях загального режиму - сім посилок (передач), посиленого режиму - шість посилок (передач), суворого і особливого режиму - п'ять посилок (передач). Засудженим, яких тримають у виховно-трудових колоніях, дозволяється одержувати протягом року: у колоніях загального режиму - десять посилок (передач), посиленого режиму - дев'ять посилок (передач).

Засудженим, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в тюрмах, не дозволяється одержувати посилки (передачі).

Засудженим, незалежно від призначеного їм виду режиму, дозволяється одержання не більш як двох бандеролей на рік, а також придбання без обмеження літератури через книготорговельну мережу.

У виправно-трудових колоніях-поселеннях усіх видів кількість посилок, передач і бандеролей, одержуваних засудженими, не обмежується.

Перелік продуктів харчування і предметів першої потреби, які дозволяється одержувати засудженим у посылках, передачах і бандеролях, а також порядок приймання та вручення засудженим посилок, передач і бандеролей встановлюються Правилами внутрішнього розпорядку виправно-трудових установ.

84. Відповідно до статті 42 (Одержання і відправлення засудженими до позбавлення волі грошових переказів), засудженим дозволяється одержувати без обмеження грошові перекази і відправляти грошові перекази родичам, а з дозволу адміністрації виправно-трудової установи і іншим особам. Одержані по переказах гроші зараховуються на особовий рахунок засудженого.

85. Частина друга статті 43 (Листування осіб, засуджених до позбавлення волі) передбачає, що в тюрмах засуджені можуть одержувати листи без обмеження їх кількості, а відправляти листи за

такими нормами: на загальному режимі - один лист на місяць, на суворому режимі - один лист на два місяці.

Е. Закон «Про прокуратуру»

86. Відповідно до частини першої статті 12, прокурор розглядає заяви і скарги про порушення прав громадян і юридичних осіб, крім скарг, розгляд яких віднесено до компетенції суду. Частина четверта передбачає, що прийняте прокурором рішення може бути оскаржено вищестоящому прокурору, а в передбачених законом випадках - до суду. У частині п'ятій передбачено, що рішення Генерального прокурора є остаточним.

87. Відповідно до статті 38, прокурор, його заступник мають право в межах своєї компетенції витребувати із суду будь-яку справу або категорію справ, по яких вироки, рішення, ухвали або постанови набрали законної сили. За наявності підстав для перегляду справи в порядку судового нагляду прокурор приносить протест на вирок, рішення, ухвалу або постанову суду.

88. Відповідно до частини першої статті 44, предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, виправно-трудовах, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків. Прокурор, який здійснює нагляд, має право у будь-який час відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи для примусового лікування і перевиховання, опитувати осіб, що там перебувають, знайомитися з документами, на підставі яких ці особи затримані, заарештовані, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру; перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ, зупиняти виконання таких актів, опротестовувати або скасовувати їх у разі невідповідності законодавству, вимагати від посадових осіб пояснень з приводу допущених порушень.

ІІІ. ВІДПОВІДНІ ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ

Резолюція № 1097 (1996) Парламентської асамблеї про скасування смертної кари в Європі

89. У цій Резолюції Асамблея висловила жаль з приводу виконання смертних вироків, яке, як повідомлялося, незадовго до того мало місце

в Латвії, Литві та Україні. Зокрема, вона засудила Україну за очевидне порушення її зобов'язань ввести мораторій на виконання вироків щодо смертної кари, взятих під час вступу до Ради Європи. Вона закликала цю країну поважати свої зобов'язання стосовно введення мораторію на виконання вироків і негайного скасування смертної кари, застерігши її, що подальше порушення зобов'язань, особливо виконання вироків щодо смертної кари, призведе до наслідків за Директивою № 508 (1995).

Резолюція № 1112 (1997) щодо дотримання Україною зобов'язань, взятих на себе при вступі до Ради Європи, стосовно введення мораторію на виконання смертних вироків

90. У цій Резолюції Асамблея підтвердила отримання нею офіційної інформації про те, що в першій половині 1996 року в Україні було виконано вісімдесят дев'ять смертних вироків, і висловила жаль, що органи влади України не повідомили її про кількість вироків, виконаних у другій половині цього року. Асамблею особливо вразило, коли вона дізналася, що страти в Україні перебувають під завісою таємності і навіть родини засуджених не сповіщають про них; згідно з повідомленнями, страчених ховали в непозначених могилах. Асамблея засудила Україну за порушення зобов'язання ввести мораторій на виконання смертної кари, висловила жаль з приводу страт, які вже мали місце, і висунула вимогу щодо негайного дотримання Україною своїх зобов'язань і зупинення виконання вироків стосовно смертної кари, які чекають виконання.

Резолюція № 1179 (1999) та Рекомендація № 1395 (1999) щодо виконання Україною обов'язків та зобов'язань

91. У цих документах Асамблея зазначила, що Україна не виконала своїх зобов'язань (згідно з офіційними джерелами, 212 осіб було страчено з 9 листопада 1995 року до 11 березня 1997 року). Водночас вона відзначила, що з 11 березня 1997 року в Україні *de facto* діє мораторій на виконання вироків щодо смертної кари. Асамблея наполягала, щоб мораторій було підтверджено *de jure* і щоб Верховна Рада ратифікувала Протокол № 6 до Конвенції. Вона наголосила на важливості фактичного мораторію на страти і твердо заявила, що за наявності подальшого виконання смертних вироків вірчі грамоти парламентської делегації України буде анульовано на наступній сесії Асамблеї, відповідно до правила 6 Регламенту.

IV. ЗВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ І НЕЛЮДСЬКОМУ ТА ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ І ПОКАРАННЮ (CPT)

92. Представники CPT відвідали місця позбавлення волі в Україні у 1998, 1999 та 2000 роках. Звіти про кожний візит було опубліковано 9 жовтня 2002 року разом з відповідями Українського Уряду.

Звіт 1998 року

93. Візит делегації, що відбувся 8 - 24 лютого 1998 року, був першим періодичним візитом в Україну. Під час відвідин делегація оглянула, серед іншого, слідчий ізолятор № 313/203 у Харкові. На першому поверсі блоку № 2 СІЗО № 203 на той час перебувало п'ятнадцять ув'язнених, засуджених до смертної кари, хоча, як зазначалося у примітці до звіту, делегацію запевнили, що з 11 березня 1997 року фактичний мораторій на виконання смертної кари дотримувався.

94. У своєму звіті (пункт 131) CPT насамперед висловив значне занепокоєння щодо умов тримання ув'язнених і щодо режиму, який до них застосовувався. Зазначалося, що засуджених до смертної кари зазвичай тримали по двоє в камерах 6,5 - 7 м². У камерах не було доступу природного освітлення, оскільки вікна затемнені металевими ставнями. Штучне освітлення, що було постійно ввімкнене, не завжди достатньо яскраве, внаслідок чого деякі камери були напівтемні. Для провітрювання камер ув'язнені могли за допомогою шнурка відкрити ставні; незважаючи на це, камери були дуже вологими і доволі холодними (пункт 132).

Обладнання камер описане у звіті як елементарне, яке складалося з металевого ліжка та/або відкидної платформи (з тонким матрацом, простирадлами сумнівної чистоти і ковдри, яка вочевидь була недостатньою, щоб захистити від холоду), полиці і двох вузьких табуретів. Передбачалося, що ув'язнені можуть слухати радіопрограми через приймач, вмонтований у стіну камери, але делегацію повідомили, що радіо працювало спорадично (там само).

Усі камери мали неізольовані унітази, які добре проглядалися з житлової частини; як наслідок, ув'язнений, користуючись туалетом, повинен був робити це на виду свого співкамерника. Що стосується предметів першої необхідності, засуджені до смертної кари перебували в такій самій складній ситуації, як і інші ув'язнені; такі предмети, як мило і зубна паста, були рідкістю (там само).

Крім того, було записано, що засуджені до смертної кари не мали жодної можливості зайнятися чимось за межами камери, навіть прогулятися протягом однієї години. У найкращому випадку, вони

могли виходити з камери один раз на тиждень, щоб сходити в душ у блоці, і один раз на місяць, якщо вони мали право на побачення з рідними. Заняття в камері зводилися до читання і прослуховування радіопередач, якщо працював приймач. Крім щомісячних побачень з рідними, що дозволялися декому з ув'язнених, контакт із людьми обмежувався головним чином випадковими відвідинами православного священика чи медичного персоналу, які розмовляли з ув'язненими через ґрати у дверях камери (пункт 133).

95. *CPT* підсумував свої висновки з цього питання таким чином:

«Коротко кажучи, засуджені до смертної кари протягом 24 годин на добу були замкнені в камерах з дуже обмеженим життєвим простором, без доступу природного освітлення і часом з дуже бідним штучним освітленням; їм фактично бракувало можливостей зайняти свій час і контактувати з людьми. Більшість із них перебувала в таких шкідливих умовах значний період часу (від 10 місяців до більш як два роки). Така ситуація може повністю відповідати чинним в Україні законодавчим положенням стосовно поводження із засудженими до смертної кари, проте це не змінює того факту, що, на думку *CPT*, вона становить нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження» (пункт 134).

Крім того, зазначалося, що делегація одержала від ув'язнених, засуджених до смертної кари, численні скарги на те, що їм бракувало інформації про їхню правову ситуацію, розвиток справ, наслідки звернень про перегляд справ, розгляд скарг тощо (пункт 138).

96. У своїй відповіді на звіт 1998 року Український Уряд зазначив, що для вирішення проблем, визначених *CPT*, було вжито ряд організаційних і практичних заходів. Зокрема, було введено в дію Тимчасове положення, щоб гарантувати засудженим до смертної кари право на щомісячне побачення з рідними, на побачення з адвокатом для отримання правової допомоги, зі священиком і право отримувати і надсилати листи без обмежень. Крім того, було зазначено:

(i) що засуджені до смертної кари матимуть щоденні прогулянки на відкритому повітрі і що з цією метою буде перебудовано й переоснащено 196 ярдів у слідчих ізоляторах;

(iii) що з метою вдосконалення природного освітлення і доступу повітря в камери ставні та металеві козирки над вікнами камер було знято;

(iii) що з метою інформування засуджених до смертної кари про їхні права і правовий статус витяг із Тимчасового положення було прикріплено на стіні кожної камери.

Звіт 1999 року

97. Делегація *CPT* відвідала Україну 15 - 23 липня 1999 року. Під час візиту вона знову оглянула СІЗО № 313/203 у Харкові, де на той час утримувалося 23 засуджених до смертної кари. У звіті відзначалося, що з часу попереднього візиту сталися певні зміни. Зокрема, камери мали природне освітлення і були краще обладнані, ув'язнені виходили на щоденну прогулянку на відкритому повітрі тривалістю одна година, хоча зауважувалося, що було недостатньо місця для справжніх фізичних вправ (пункти 34 – 35). Крім того, було зазначено про важливий прогрес, досягнутий у забезпеченні права ув'язнених на побачення з рідними та листування (пункт 36). Проте *CPT* відзначив певні неприйнятні умови тримання, включно з фактом, що ув'язнені й далі перебували в камерах 23 години на добу і що можливість контакту з людьми залишалася дуже обмеженою (пункт 37).

Звіт 2000 року

98. Третій візит в Україну відбувся з 10 по 21 вересня 2000 року. Під час відвідин делегація оглянула, зокрема, СІЗО № 15 у Сімферополі. *CPT* привітав рішення органів влади України скасувати смертну кару і взяв до уваги, що вирoki стосовно більшості з майже 500 засуджених до смертної кари були замінені довічним ув'язненням.

99. Незважаючи на ці позитивні зрушення, *CPT* констатував, що поводження з цією категорією ув'язнених було основним джерелом занепокоєння для Комітету (пункт 67). Зазначалося, що, на додаток до попередньої Інструкції, виданої в липні 2000 року, і до впровадження двох установ із посиленням режимом, спеціально призначених для осіб, засуджених на довічне ув'язнення, до таких ув'язнених застосовувався режим суворих обмежень (пункт 68). Тоді як життєвий простір у камерах загалом був задовільним і розпочалися роботи з оновлення камер в установах, які відвідувала делегація, основні проблеми стосовно доступу природного освітлення, якості штучного освітлення та вентиляції залишалися (пункт 69). Крім того, засуджені на довічне ув'язнення перебували в камерах 23 години на добу без організованої діяльності у будь-якій формі, а що стосується діяльності за межами камери, то вони мали право на півгодинну прогулянку, яка проходила в неприйнятних умовах. Ця категорія засуджених майже не мала контакту з людьми: з часу набуття чинності Інструкцією в липні 2000 року побачення з рідними було заборонено й ув'язнені мали право надсилати одного листа на два місяці, хоча обмеження щодо отримання листів не було (пункт 70).

100. У своїй відповіді на звіт Український Уряд зазначив про подальші зміни в законодавстві, які забезпечили право засуджених до довічного ув'язнення на щоденну прогулянку тривалістю одна година і два побачення з рідними на місяць тривалістю до чотирьох годин. Крім того, для забезпечення належного доступу світла металеві ставні було знято з вікон у всіх камерах.

ЩОДО ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНІ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

101. Уряд повторив заперечення, зроблені на етапі розгляду питання прийнятності. На його думку, заявник, який перебував у «коридорі смерті» протягом чотирьох років, ніколи не звертався до органів виконавчої або судової влади будь-якого рівня із твердженнями про порушення його прав. Тим самим він не дав Урядові можливості належно відреагувати на заявлені порушення і забезпечити його засобами правового захисту, передбаченими національною системою захисту за наявності стверджуваного порушення прав.

102. Уряд підкреслив, що існуюча правова система (насамперед Конституція та інші правові акти) надають реальну можливість ефективного правового захисту прав людини. Він посилався на частину першу статті 55 Конституції України, згідно з якою «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб». У зв'язку з цим Уряд звертався до Рішення Конституційного Суду від 25 грудня 1997 року, в якому було зазначено: «Частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод».

103. Уряд далі повторив, що, відповідно до статті 248¹ Цивільного процесуального кодексу, «Громадянин має право звернутися до суду..., якщо вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю державного органу, юридичної або службової особи під час здійснення ними управлінських функцій порушено його права чи свободи. ...До суб'єктів, зазначених у частині першій цієї статті..., рішення, дії або бездіяльність яких може бути оскаржено до суду, належать органи державної виконавчої влади та їх службові особи».

104. Заявник заперечив подання Уряду, стверджуючи, що він вичерпав усі національні засоби правового захисту, які були в його розпорядженні.

105. Суд нагадує, що, відповідно до усталеної практики, метою принципу вичерпання національних засобів правового захисту, згідно з пунктом 1 статті 35 Конвенції, є надання Договірним державам можливості запобігти порушенню прав, допущених ними, чи виправити ці порушення перед тим, як заява подається до Суду. Проте використані можуть бути лише ті засоби правового захисту, що є ефективними. Стверджуване невичерпання цих засобів покладає на Уряд обов'язок довести Суду, що засіб правового захисту був ефективним як з практичного, так і з теоретичного погляду в даний час.

У разі якщо вимогу тягара доведення виконано, заявник, у свою чергу, повинен довести, що засіб правового захисту, на який посилається Уряд, був фактично вичерпаний або - у зв'язку з певними обставинами справи - був неефективним чи неадекватним. Однією з таких обставин може бути те, що органи державної влади залишались абсолютно пасивними щодо серйозних заяв про невиконання своїх обов'язків або спричинення страждань службовими особами, наприклад, коли вони не виконали рішення суду. За таких обставин тягар доведення виникає знову і покладається на Уряд-відповідач, який має показати, що він зробив у відповідь на оскарження таких значних і серйозних питань (див., наприклад, рішення Суду від 28 липня 1999 року у справі «Селмуні проти Франції» (заява № 25803/94, п. 74 - 77, ECHR 1999-V).

106. Суд наголошує, що при застосуванні цього правила необхідно брати до уваги контекст. Відповідно, було визнано, що статтю 35 слід застосовувати з певною гнучкістю і без надмірного формалізму. Суд визнав, що правило вичерпання національних засобів правового захисту не є абсолютним чи вирішальним для того, щоб його застосовувати автоматично; зважаючи, чи було дотримано цього правила, важливо враховувати конкретні обставини окремого випадку. Це, зокрема, означає, що Суд повинен реально брати до уваги не тільки наявність формальних засобів захисту в правовій системі Договірної держави, а й загальний правовий і політичний контекст, у якому вони застосовуються, так само як і особисті обставини заявника (див. «Акдівар та інші проти Туреччини», рішення від 16 вересня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, с. 1211, п. 69).

107. У цій справі Суд, беручи до уваги усні показання свідків, надані представникам Суду, та документи, подані сторонами, зауважив, що заявник не скористався можливістю подати будь-яку скаргу щодо умов тримання під вартою - усну чи письмову - начальникові слідчого ізолятора, його заступникові, контролерові або

прокуророві. Суд вважає такими, що заслуговують на довіру, твердження начальника слідчого ізолятора, що він регулярно, один раз на тиждень відвідував засуджених до смертної кари (див. пункт 35 вище).

108. З іншого боку, відзначає Суд, хоча начальник слідчого ізолятора і заявив, що кожного засудженого до смертної кари було ознайомлено з правами та обов'язками і всі вони підписали відповідний документ, заявник скаржився, що не отримував такого документа до дня візиту представників Суду, але тоді відмовився підписати його (див. пункт 17 вище). Отже, він нічого не знав про належні йому права та обов'язки.

Уряд не навів доказів того, що заявник якимось іншим способом був поінформований про свої права чи відповідні можливості, завдяки яким могли бути задоволені його скарги. За цих обставин той факт, що він не звернувся з офіційною скаргою стосовно умов тримання в ув'язненні належним чином, не може бути використаний проти заявника.

109. Суд також має розглянути той факт, що заявник регулярно зустрічався зі своїм адвокатом, з яким могли обговорюватися правові аспекти, зокрема й умови тримання під вартою. Однак не заперечується, що адміністрація слідчого ізолятора наполягала на присутності охоронця під час побачень заявника з адвокатом та родичами (див. пункт 24 вище). Заявникові, який не міг у цих умовах вільно спілкуватися з адвокатом чи родичами, не можна ставити за вину неподання жодної скарги стосовно умов тримання його під вартою, зокрема і скарги щодо адміністрації слідчого ізолятора.

Що стосується можливості вчинення цивільного позову в суді, то Суд повторює, що пункт 1 статті 35 вимагає, щоб національні засоби правового захисту були не тільки доступними, а й могли ефективно виправити стверджувані порушення прав людини, гарантовані Конвенцією. Оскільки заявник фактично не розпочав цивільного провадження, щоб оскаржити умови тримання під вартою. Суд зауважує, що Уряд не продемонстрував, яким чином таке провадження могло привести до поліпшення умов. Він також не навів жодного прикладу з національної судової практики, щоб показати, що таке провадження, ініційоване засудженим, могло бути перспективним.

110. За цих обставин Суд доходить висновку, що не доведено з достатньою певністю, що завдяки засобам правового захисту, запропонованим Урядом, було б задоволено скарги заявника щодо умов тримання під вартою. Відповідно, Суд вирішив, що заперечення Уряду стосовно невичерпання національних засобів правового захисту не можуть бути взяті до уваги.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

111. Заявник скаржиться на умови, в яких його тримали в «коридорі смерті» у слідчому ізоляторі м. Сімферополя, стверджуючи, що ці умови спричинили поводження, що підпадає під дію статті 3 Конвенції, в якій сказано:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Умови тримання заявника в «коридорі смерті»

1. Подання сторін

112. Заявник стверджував, що його право бачитися із сім'єю було обмежено до одного побачення на місяць по 10 - 20 хвилин, що йому не дозволялося ходити на прогулянки, що в його камері була тільки одна маленька лампа, не було вікон, дзеркала та гир і що йому не дозволялося отримувати посилки з їжею, вітамінами, книжками та одягом. Він стверджував, що якість харчів у слідчому ізоляторі була незадовільна і це викликало у нього пронос та болі в шлунку, зовсім не було м'яса, овочів чи білого хліба. Крім того, під час візитів дружини йому не дозволяли розмовляти з нею рідною мовою. Він також зазначав, що його було позбавлено предметів першої необхідності, таких, як зубна паста, мило та шампунь, не було гарячої води, а холодна вода бувала вкрай рідко: він приймав душ лише один раз на десять днів по 5 хвилин і без мила. Він повідомляв, що всі засуджені, дехто з них хворий на СНІД, голилися однією бритвою. Насамкінець він стверджує, що був позбавлений будь-якої кваліфікованої медичної допомоги і що в слідчому ізоляторі не було ні телевізора, ні радіо, ні іншої можливості спілкуватися із зовнішнім світом.

113. У своїх письмових зауваженнях, які Суд отримав 17 березня 1999 року, заявник повідомив, що з 10 лютого по 10 жовтня 1997 року він перебував у камері разом з іншими засудженими. Через три місяці до його камери перевели третього в'язня, хворого на рак і туберкульоз, який згодом помер від дистрофії.

114. За словами заявника, радіо в камері працювало рідко, а умивальник було встановлено лише в січні 1999 року. У камері не було гарячої води. Він стверджував, що в їжі часто траплялися таргани і блощиці. Йому дозволялося отримувати посилки з їжею до 8 кілограмів двічі на місяць. Проте були обмеження на певні види продуктів: сир і риба, наприклад, були заборонені як швидкопсувні.

115. Далі заявник зазначив, що побачення з дружиною тривали не більше тридцяти хвилин, їх відокремлювали ґрати і скло. Він також

скаржився, що бритва, яку йому видавали, уже була у використанні, постільна білизна не була належним чином випрана, а приймати душ йому дозволялося лише один раз на дванадцять або чотирнадцять днів. Він також стверджував, що його ніколи не оглядав лікар. Коли в лютому 1999 року він звернувся по медичну допомогу, лікар прийшов наступного дня і пішов, не оглянувши його, лише сказав: "Неможливо лікувати печію, якщо вона спричинена поганим харчуванням".

116. Заявник повідомив, що до січня 1998 року він міг витрачати у крамниці слідчого ізолятора лише 15 гривень. У магазині не було нічого, крім книжок, які коштували удвічі дорожче, ніж за межами слідчого ізолятора. Його не забезпечували ніякими газетами і не дозволяли отримувати їх від родичів. До травня 1998 року йому не дозволяли ходити на щоденні погулянки, а коли пізніше дозволили, вони тривали не більше 15 - 30 хвилин. Він зазначав, що дозвіл писати листи йому було надано 3 травня 1998 року.

117. 5 серпня 1999 року у своїх письмових зауваженнях щодо суті справи заявник повторював, що його камера не провітрювалася до 24 травня 1998 року. Пізніше він діставав змогу ходити на прогулянки на свіжому повітрі, які тривали 20 - 30 хвилин, але, крім прогулянок у наручниках по 15-метровому майданчику, у нього не було можливості займатися ніякими фізичними вправами. Наприкінці грудня 1998 року одну частину вікна в його камері відкрили, і почало циркулювати свіже повітря.

118. Заявник також зазначав, що харчування було дуже недоброякісне і зовсім не містило м'яса. Він часто знаходив у їжі тарганів, черв'яків, мух та інших комах. За його словами, хліб також був неякісним. Більше того, засуджені до смертної кари отримували тільки 15 грамів цукру на день, кількість якого він вважав недостатньою. За останні шість місяців вони взагалі не отримували цукру. Оскільки йшлося про питання гігієни, заявник казав, що йому дозволялося приймати душ лише один раз на десять чи навіть дванадцять днів у дуже брудній душовій. Душ приймали 5 - 10 хвилин. Більше того, засуджені користувалися одноразовими бритвами, які використовувалися кілька разів. Їх не забезпечували милом і зубною пастою, і вони не могли отримувати ці речі від родичів. Заявник також стверджував, що медичне обслуговування у слідчому ізоляторі було недостатнім, а адміністрація не забезпечувала стоматологічного обслуговування; зуби ніколи не лікували, лише виривали. Він зазначав, що не міг спати чи відпочивати через галас біля камери і через лампу, яка була увімкнена 24 години на добу.

119. Заявника двічі карали, замикаючи на десять днів у камері, з якої все було винесено. Причиною другого покарання було те, що охоронець знайшов у камері мило високої якості, а заявник відмовився пояснити, де він його взяв.

120. Заявник знову нагадав, що йому дозволяли раз на місяць бачитися з родичами і що протягом трьох з половиною років він не мав ніяких інтимних стосунків зі своєю дружиною. Під час візитів йому не дозволяли розмовляти рідною мовою, тому він зазнав дискримінації з огляду на дагестанське походження.

121. За його словами, засудженим не дозволялось отримувати ніяких щоденних газет, дивитися телевізор або слухати радіо, до того ж радіо часто ламалося. Заявникові було дозволено письмово контактувати із зовнішнім світом з травня 1998 року. Проте листи кілька разів губилися. Листи підлягали цензурі. Його камера була обладнана надзвичайно убого. До грудня 1998 року у нього не було умивальника.

122. Уряд стверджував, що було дотримано всіх чинних правил, які застосовувалися до заявника, зокрема щодо обладнання камери, медичного обслуговування, побачень і кореспонденції, як це передбачено Законом, Виправно-трудовим кодексом, Інструкцією та Тимчасовим положенням. Відповідно до частини четвертої статті 8 Закону, особи, засуджені до смертної кари, тримаються ізольовано від інших засуджених. Він зазначав, що обладнання в камері заявника відповідало санітарно-гігієнічним нормам: площа камери становила 12 квадратних, чи 48 кубічних метрів, в камері були радіо, ліжка, стіл, необхідне природне та електричне освітлення, холодна водопровідна вода і туалет. Будівля слідчого ізолятора мала центральну опалювальну систему, яка функціонувала восени та в зимовий період. Заявника було забезпечено триразовим харчуванням, одягом, взуттям та постільною білизною, як передбачено в частині третій статті 13 Закону.

123. Далі Уряд зазначав, що медична допомога, лікування, профілактичні антиепідемічні заходи щодо осіб, засуджених до смертної кари, організовувалися та здійснювалися відповідно до законодавства про охорону здоров'я. За твердженнями Уряду, заявник не звертався по медичну допомогу, і стан його здоров'я був задовільним. Він зазначав, що твердження заявника про незадовільні гігієнічні умови, чистоту постільної білизни та відсутність прогулянок на свіжому повітрі були безпідставними.

124. Уряд наголошував, що, відповідно до розпорядку, встановленого у слідчому ізоляторі, засуджені милися не рідше ніж один раз на десять днів під наглядом лікаря. Вони забезпечувалися 50 грамами мила та голилися звичайними або електричними бритвами. Щоразу після душу вони отримували чисту постільну білизну. Більше того, засуджені могли купувати у крамниці мило, зубну пасту, зубні щітки та інші речі. Один раз на місяць вони могли також купувати продукти харчування. Розмір коштів, які могли бути витрачені засудженими в магазині, становив 50 гривень (45 гривень до 3 липня

1998 року). Заявник купував у крамниці продукти харчування щомісяця.

125. Уряд стверджував, що з травня 1998 року заявникові були дозволені прогулянки у дворі, де він міг також займатися фізичними вправами. Більше того, коли засуджені до смертної кари проходили медичний огляд, використовувались наручники, відповідно до законодавства. За твердженнями Уряду, заявник ніколи не скаржився на спосіб, яким йому сковували руки.

126. Він також зазначав, що, відповідно до частини першої статті 12 Закону, після того як справа заявника була розглянута судом другої інстанції, дозволи на побачення з адвокатом на прохання заявника чи з родичами надавалися йому начальником Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим або його заступником, відповідальним за установи з питань виконання покарань. Частина четверта статті 12 Закону передбачає, що побачення з адвокатами та захисниками не обмежуються ні щодо їх кількості, ні стосовно тривалості.

127. Нарешті, Уряд зауважив, що з лютого 1997 року заявник не звертався зі скаргами щодо листування з родичами. Він не писав їм листів, а вони не писали йому. Обмеження кількості листів, які заявник мав право отримувати, не було.

128. У своїх подальших зауваженнях Уряд стверджував, що його уповноважена особа відвідувала місце ув'язнення заявника в липні 1999 року. Вона заявила, що умови тримання засуджених до смертної кари відповідають чинному законодавству, зокрема Інструкції від 20 квітня 1998 року. Уряд підкреслив, що було вжито всіх необхідних заходів для поліпшення правового статусу осіб, засуджених до смертної кари, в очікуванні законодавчих обговорень стосовно скасування смертної кари. З цією метою 25 червня 1999 року було прийнято Тимчасове положення, яке набрало чинності 11 липня 1999 року.

2. Оцінка Суду

129. Як Суд неодноразово зазначав, стаття 3 Конвенції передбачає одну з найголовніших цінностей демократичного суспільства. Вона абсолютно чітко забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, незалежно від обставин і поведінки потерпілого (див. рішення у справі «Лабіта проти Італії» [GC], заява №26772/95, п. 119, ECHR 2000-IV).

130. Відповідно до прецедентної практики Суду, погане поводження має досягати певного мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції. Оцінка мінімального рівня жорстокості є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких, як

тривалість поводження, його фізичний і психологічний вплив, а в деяких випадках стать, вік і стан здоров'я потерпілого. Крім того, вирішуючи, чи є поводження таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції, Суд братиме до уваги, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і чи його наслідки вплинули несприятливо на особистість людини у спосіб, який не відповідає статті 3. Навіть відсутність такої мети не може переконливо виключити констатацію порушення цього положення (див. рішення у справі «Пірс проти Греції», заява№28524/95, п. 67 - 68 і 74, ECHR 2001-III; і рішення у справі «Валашинас проти Литви», заява№44558/98, п. 101, ECHR 2001-VIII).

131. Суд послідовно наголошував, що відповідне страждання і приниження мають у будь-якому випадку виходити за межі неминучого елементу страждання і приниження, пов'язаного з певною формою законного поводження або покарання. Заходи, які позбавляють особу свободи, часто можуть містити такий елемент. Відповідно до статті 3 Конвенції, держава повинна забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципів поваги до людської гідності, щоб спосіб і метод виконання заходу не завдавали їй душевного страждання чи мук, які перевищували б неминучий рівень страждання, властивого триманню під вартою, і щоб, з огляду на практичні вимоги ув'язнення, її здоров'я і добробут були належним чином забезпечені (див. рішення у справі «Кудла проти Польщі» [GC], заява№30210/96, п. 92 - 94, ECHR 2000-XI).

132. На додаток, як підкреслював Суд в рішенні у справі «Сорінг проти Сполученого Королівства», сучасні підходи в державах-учасниках до питання смертної кари мають значення для оцінки, чи було перевищено допустимий поріг страждання або приниження (див. рішення у справі «Сорінг проти Сполученого Королівства» від 7 липня 1989 року, серія А,№161, с. 41, п. 104). У випадку засудження особи до смертної кари особисті обставини засудженого, умови і тривалість тримання під вартою перед стратою є прикладами факторів, які можуть підвести поводження або покарання стосовно засудженого під дію заборони статті 3 (там само). Оцінюючи умови тримання під вартою, слід взяти до уваги кумулятивний ефект цих умов, а також специфічні скарги заявника (див. рішення у справі «Дугоз проти Греції», заява№40907/98, п. 46, ECHR 2001-III; та рішення у справі «Калашников проти Росії», заява№47095/99, п. 95, ECHR 2002-VI).

133. Суд відзначає, що заявник скаржився на певні аспекти умов тримання його під вартою у слідчому ізоляторі м. Сімферополя. У зв'язку з цим Суд іще раз наголошує, що для кожної Договірної держави Конвенція діє лише щодо фактів, які мали місце після набрання Конвенцією чинності для цієї держави. Таким чином, юрисдикція Суду поширюється на скарги заявника лише стосовно

періоду після 11 вересня 1997 року, коли Конвенція набрала чинності для України. Проте, оцінюючи наслідки для заявника умов тримання під вартою, Суд може також взяти до уваги увесь період, протягом якого він перебував під вартою як ув'язнений, включно з періодом до 11 вересня 1997 року, а також умови тримання протягом цього періоду (див. рішення у справі «Калашников проти Росії», згадуване вище, п. 96).

134. Крім того, Суд зауважує, що заявник перебував під вартою як засуджений до смертної кари до моменту, коли у червні 2000 року йому було замінено смертну кару довічним ув'язненням. Як зазначалося вище (див. пункти 89 - 91), застосування смертної кари в Україні було предметом суворої і неодноразової критики в резолюціях Парламентської асамблеї Ради Європи, в яких задокументовано, що з 9 листопада 1995 року до 11 березня 1997 року в цій державі виконано 212 смертних вироків. Проте пізніше Президент України ввів фактичний мораторій на виконання смертної кари; 29 грудня 1999 року Конституційний Суд визнав положення Кримінального кодексу, які регулювали застосування смертної кари, неконституційними, а 22 лютого 2000 року смертна кара була скасована законом і замінена довічним ув'язненням (див. пункт 14 вище). Заявника було засуджено до смертної кари в лютому 1997 року, незадовго до введення мораторію. Суд погоджується з тим, що до офіційного скасування смертної кари та пом'якшення вироку заявник, напевне, перебував у стані деякої невизначеності, страху і побоювань щодо свого майбутнього. Проте він вважає, що ризик виконання вироку та супровідні почуття страху й побоювань з боку засуджених до смертної кари з часом мають зменшуватися через фактичне введення мораторію.

135. На момент засудження заявникові було 29 років. Його було поміщено до слідчого ізолятора м. Сімферополя 7 березня 1996 року. Він залишався там після того, як 10 лютого 1997 року Верховний суд Автономної Республіки Крим засудив його до смертної кари, а 15 травня 1997 року Верховний Суд України залишив це рішення без зміни (див. пункти 11 і 13 вище).

136. Суд бере до уваги свідчення заявника про те, що спочатку його не було поінформовано про правила слідчого ізолятора і про його права та обов'язки. На день приїзду делегації Суду його перевели до іншої камери і попросили підписати документ, який містив перелік його прав та обов'язків, не давши ніяких пояснень щодо змісту цього документа (див. пункт 17 вище). Інший документ, який містив ту саму інформацію, було прикріплено на стіні в камері. Свідчення, які він дав делегації, в цьому аспекті були переконливими, і Уряд не надав будь-яких доказів, які вказали б якусь попередню дату, коли заявника було поінформовано про його права та обов'язки.

137. Суд зауважує, що на день відвідин делегації Суду тридцять в'язнів, включно із заявником, перебували в слідчому ізоляторі м. Сімферополя в одиночних або двомісних камерах без можливості спілкування з іншими в'язнями (див. пункт 22 вище). Світло в камері заявника було ввімкнене цілодобово, проте вночі світилася тільки одна лампочка (див. пункт 37 вище).

138. Сторони не заперечували, що вперше заявникові дозволили вийти на одногодинну прогулянку 24 травня 1998 року. Крім того, Суд взяв до уваги твердження заявника, що вперше він вийшов на прогулянку без наручників 31 серпня 1999 року. Це збіглося із свідченнями п. Назаренка, який перебував у цьому самому слідчому ізоляторі (заява №39483/98). Суд зазначав, що Уряд не підтримував свідчення, надані начальником слідчого ізолятора, про те, що в'язні були без наручників під час щоденних прогулянок з травня 1998 року (див. пункт 41 вище). Отже, Суд дійшов висновку, що до травня 1998 року заявник не мав можливості ходити на щоденні прогулянки, а до 31 серпня 1999 року під час прогулянок він перебував у наручниках (див. пункт 27 вище).

139. Суд взяв до уваги свідчення заявника про те, що в'язням дозволялися щоденні прогулянки, крім тих днів, коли вони приймали душ, а це було кожні сім або десять днів. У зв'язку з цим Суд визнає, що заявник мав можливість приймати гарячий душ кожні сім, а раніше кожні десять днів. Однак неможливо встановити точну дату, коли такий порядок було змінено. Хоча заявника не завжди забезпечували милом, він міг користуватися своїм (див. пункт 20 вище).

140. Камера, до якої заявника перевели на день візиту делегації Суду, була прибрана і чиста (див. пункт 55 вище), її площа приблизно відповідала даним, наведеним у письмових зауваженнях Уряду (див. пункт 122 вище). Тут був відкритий туалет, умивальник із краном холодної води, два ліжка, прикріплені до підлоги, центральне опалення та вікно з ґратами. Було кілька книжок, газети, брусок мила і туалетний папір. Під час візиту делегації 4 жовтня 1999 року камера була занадто нагріта. Суд звертає увагу на те, що делегація відвідувала слідчий ізолятор м. Сімферополя у такий час, коли температура сягала 20 градусів. Суд взяв до уваги свідчення заявника про те, що колишня камера була в гіршому стані, ніж теперішня.

141. Суд зазначив, що заявникові дозволялося писати одного листа на місяць із 3 травня 1998 року і що його кореспонденція підлягала цензурі (див. пункти 28 і 121 вище). Ця інформація була підтверджена начальником слідчого ізолятора, який зазначив, що засуджені могли отримувати необмежену кількість листів (див. пункт 39 вище). Суд взяв до уваги свідчення заявника про те, що він не отримав одного з листів своєї дружини (див. пункт 28 вище). Ситуація стосовно відправлення та отримання листів поліпшилася після 11 липня 1999

року, коли набрало чинності Тимчасове положення (див. пункти 39 і 73 вище).

142. Суд не зміг достеменно встановити, чи були обґрунтованими скарги заявника про стан здоров'я, оскільки під час візиту делегації до слідчого ізолятора м. Сімферополя її не супроводжував незалежний лікар. За словами лікаря слідчого ізолятора, заявник ніколи не звертався по медичну допомогу (див. пункт 47 вище). Фельдшер стверджував, що заявник не просив надати йому стоматологічні послуги (див. пункт 51 вище). З медичної картки заявника, заведеної 20 березня 1996 року, випливало, що заявникові було зроблено щеплення 21 березня і 19 вересня 1997 року, 20 березня і 28 серпня 1998 року; крім того, він пройшов тестування на виявлення туберкульозу (включаючи флюорографію) 20 березня і 22 вересня 1996 року, 11 лютого та 12 серпня 1999 року. 29 квітня 1998 року він пройшов повне медичне обстеження, а також зробив аналіз крові у зв'язку зі скаргами на біль у руці. Лікар дійшов висновку, що стан його здоров'я задовільний, і порадив йому вживати більше вітамінів (див. пункт 57 вище).

143. Отже, Суд вважає, що медичні висновки та показання свідків, узяті делегацією 4 жовтня 1999 року і частково підтверджені свідченнями заявника, доводять про наявність у заявника постійного доступу до медичної допомоги. Більше того, зазначені вище свідчення підтверджують аргументи Уряду, що заявник отримував медичну допомогу, коли скаржився на проблеми із здоров'ям. Згідно з цими доказами, медичне обстеження здійснювали кваліфіковані і компетентні спеціалісти. Скарги та свідчення заявника про те, що допомога надавалася непрофесійно або що вона спричиняла тілесний біль, не пов'язаний із терапевтичними заходами, не підтверджуються ні прямо, ні опосередковано.

144. Скарги заявника спрямовані проти відносно низького рівня медичної допомоги, яка надається у слідчому ізоляторі. Проте Суд не отримав доказів на підтвердження можливої професійної невідповідності або того факту, що медична допомога, яку надають медичні працівники слідчого ізолятора, не відповідає належним вимогам компетентної та професійної допомоги. У світлі цих обставин Суд не може стверджувати, що умови медичного обслуговування в слідчому ізоляторі м. Сімферополя порушували медичні та професійні стандарти.

145. Далі Суд зазначає, що дружина заявника як його законний представник зверталася по дозвіл відвідувати свого чоловіка. Вона отримала дозвіл на відвідання його 7, 14 та 21 вересня 1999 року. Більше того, 21 серпня 1999 року їй було дозволено відвідувати свого клієнта щовівторка. Під час цих побачень був присутній охоронець, який міг перервати розмову чи закінчити побачення (див. пункт 24

вище). Проте Суд не зміг достеменно встановити, чи бувало так, коли дружина заявника відвідувала його як член його сім'ї, чи як його законний представник. Загалом відвідини дружини заявника тривали 15 - 20 або щонайбільше 30 хвилин. Заявник бачився зі своєю дружиною за два тижні до візиту делегації до слідчого ізолятора м. Сімферополя, коли вона приходила як його захисник. Крім того, заявник свідчив, що останній візит його дружини як члена сім'ї відбувся у травні 1999 року. Документа на підтвердження того, що пізніше дружина заявника зверталася по дозвіл на побачення зі своїм чоловіком як член його сім'ї, не було.

146. Суд також визнає прийнятними скарги заявника про те, що під час побачень із дружиною йому не дозволяли розмовляти аварською мовою (див. пункт 24 вище) і що під час цих побачень він перебував у наручниках. Його твердження видавались достовірними, проте Уряд не надав жодних доказів для їх спростування. Втім, Суд зазначає, що в день візиту делегації заявник не стверджував, що йому й далі забороняли спілкуватися рідною мовою під час побачень із дружиною.

147. Суд з'ясував, що у травні 1999 року заявникові було надано дозвіл на отримання посилок і відтоді він міг купувати у крамниці слідчого ізолятора більше речей (див. пункт 21 вище). Цей факт підтвердив і начальник слідчого ізолятора (див. пункт 40 вище). Однак, хоча начальник слідчого ізолятора і сказав, що засуджені могли отримувати 6 посилок з продуктами харчування та дві бандеролі на рік, заявник стверджував, що йому дозволяли одержувати одну посылку та дві бандеролі кожні два місяці.

148. Суд загалом перевіряв умови, в які заявника було поміщено під час ув'язнення в слідчому ізоляторі м. Сімферополя. Хоча умови тримання під вартою, в яких заявник перебував до візиту делегації Суду, неможливо встановити з цілковитою точністю, деякі факти є незаперечними й чітко встановленими. Суд з особливим занепокоєнням відзначає, що до травня 1998 року заявник разом з іншими ув'язненими, яких було засуджено до смертної кари, цілодобово перебував у надзвичайно тісній камері, вікна якої були закриті ставнями, внаслідок чого не було доступу природного освітлення, що не було жодної можливості для прогулянки на свіжому повітрі та що було мало або зовсім не було можливостей для будь-якої активності або людських контактів. Разом із зауваженнями *CPT* стосовно засуджених до смертної кари в Україні, які перебувають у таких самих умовах, Суд вважає, що тримання заявника в таких неприйнятних умовах, як ці, становить поводження, що принижує людську гідність, усупереч статті 3 Конвенції. Суд далі доходить висновку, що ситуацію заявника погіршував той факт, що увесь цей час він був засудженим до смертної кари, хоча, як зазначено в пунктах 14 і 134 вище, з березня 1997 року діяв мораторій.

149. Суд вважає, що у цій справі немає доказів існування реального наміру принизити чи зневажити заявника. Однак, незважаючи на те, що фактором, який слід брати до уваги, є питання про те, чи метою поводження було прагнення принизити або зневажити потерпілого, відсутність такої мети не виключає можливості визнання порушення статті 3 Конвенції (див. рішення у справі «V. проти Сполученого Королівства» [GC], №24888/94, п. 71, ECHR 1999-IX; та рішення у справі «Калашников проти Росії», згадуване вище, п. 101). Суд вважає, що умови тримання заявника під вартою, зокрема до травня 1998 року, мали завдати йому значного психологічного страждання і принижувати його людську гідність.

150. Суд підтверджує, що з травня 1998 року до дня візиту делегації Суду в жовтні 1999 року загальні умови тримання заявника під вартою, а також режим, що застосовувався у слідчому ізоляторі, значно поліпшилися. Зокрема, в камерах були зняті ставні з вікон, проводилися щоденні прогулянки, а ув'язненим було надано право на побачення та листування. Проте Суд зауважує, що до дня, коли з'явилися ці поліпшення, заявник перебував під вартою в цих шкідливих умовах уже 12 місяців, включаючи й 8 місяців після того, як Конвенція набрала для України чинності.

151. Розглядаючи суттєві умови тримання заявника під вартою та заняття, які йому пропонувалися, Суд також взяв до уваги, що в Україні існували серйозні соціально-економічні проблеми перехідного періоду і що до літа 1998 року адміністрація СІЗО працювала в складних економічних умовах і займалася впровадженням нового національного законодавства та відповідних інструкцій. Проте Суд зауважує, що брак коштів не може в принципі виправдати умови, які були настільки поганими, що перевищили рівень поводження, який суперечить статті 3 Конвенції. Крім того, економічні проблеми України жодним чином не можуть пояснити або виправдати окремі умови тримання під вартою, які у пункті 148 було визнано неприйнятними у цій справі.

152. Відповідно, в цій частині було порушення статті 3 Конвенції.

В. Стверджуване жорстоке поводження із заявником з боку службових осіб слідчого ізолятора в січні 1998 року та серпні 1999 року

153. Заявник доводив делегації Суду, що в січні 1998 року та 20 серпня 1999 року його було побито (див. пункти 29 і 30 вище). Він заявив, що кілька осіб у масках з'явилися до нього в камеру, при цьому їх супроводжував начальник слідчого ізолятора (див. пункт 30). Він також згадував капітана Дорошенка, що єдиний був без маски. Другий інцидент, за словами заявника, трапився, коли він уперше побачив

начальника слідчого ізолятора в 1999 році. Він стверджував, що його було побито через відмову зняти шорти, в які він був одягнений у спекотну погоду.

154. Суд повторює, що заявлене жорстоке поводження мають підтверджувати відповідні докази (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Клаас проти Німеччини» від 22 вересня 1993 року, серія А, № 269, с. 17 - 18, п. 30). Оцінюючи ці докази, Суд послуговується критерієм доведення "поза розумним сумнівом", але додає, що таке доведення може впливати зі співіснування достатньо переконливих, чітких і послідовних висновків чи подібних неспростовних презумпцій факту (див. «Ірландія проти Сполученого Королівства», рішення від 18 січня 1978 року, серія А, № 25, с. 64 - 65, п. 161 в кінці; та «Лабіта проти Італії», заява № 26772/95, п. 121, ECHR 2000-IV).

155. У цій справі Суд зауважує, що у своїх усних свідченнях, які заявник дав делегації, він стверджував, що побиття траплялися досить часто, навіть перед зазначеними подіями. Він не впізнав людей, які били його, окрім п. Дорошенка, який був без маски і віддавав накази. Вони били його по спині і на шматки розідрали його шорти. Заявник не скаржився керівництву слідчого ізолятора і не звертався по медичну допомогу. Він скаржився Генеральному прокуророві (див. пункт 31 вище).

156. Суд вважає, що твердження заявника містять певну кількість деталей та елементів, які навряд чи знайдеш у вигаданій історії. Однак він бере до уваги факт відсутності будь-яких записів про жорстоке поводження, описане заявником. Більше того, твердження заявника містять деякі плутані посилання: попри його твердження про те, що в січні 1998 року до його камери зайшло кілька осіб у масках, яких супроводжував начальник СІЗО, і що капітан Дорошенко також був присутній, заявник стверджував, що другий інцидент відбувся, коли він уперше побачив начальника СІЗО.

157. У зв'язку з другим інцидентом, який мав місце 20 серпня 1999 року, заявник також згадує капітана Дорошенка. Суд зазначає, що пан В. М. Єлізар'єв повідомив під час візиту делегації, що він працював начальником слідчого ізолятора два з половиною роки, тобто з лютого 1997 року, а отже, неправда, що заявник уперше бачив його 20 серпня 1999 року (див. пункт 30 вище).

158. Суд висловлює жаль, що під час візиту до СІЗО м. Сімферополя делегація не провела бесіду з капітаном Дорошенком. Однак він бере до уваги, що заявник не подавав жодної скарги начальникові СІЗО, його заступникові або старшому охоронцеві, який також був уповноважений отримувати скарги та заяви (див. пункти 30 і 54 вище). За його свідченнями, лікарів СІЗО він також не подав жодної скарги (див. пункт 47 вище). Втім, фельдшер стверджував, що заявник скаржився не більше, ніж інші в'язні (див. пункт 50 вище).

159. Суду відомо про побоювання заявника щодо наслідків його бесіди з делегацією (див. пункт 31 вище). Однак ці побоювання не пояснюють відсутності будь-якої скарги про жорстоке поводження з боку службовців СІЗО. Його подальші пояснення, що «марно» було подавати скаргу начальникові (див. пункт 30 вище), також не переконують Суд.

160. Заявник говорить, що вперше бачив начальника СІЗО 20 серпня 1999 року (див. пункт 30 вище). Це твердження прямо суперечить свідченням начальника, який стверджував, що він регулярно щотижня відвідував засуджених (див. пункт 35 вище). Суд зауважує, що свідчення начальника СІЗО були підтверджені в заяві № 39483/98 «Назаренко проти України»; фігурант цієї справи перебував у тому самому СІЗО і був заслуханий делегацією того самого дня, що й цей заявник. Він свідчив, що комендант відвідував в'язнів щовівторка (див. пункт 28 рішення у справі Назаренка). Суд не вважає вірогідним, що адміністрація СІЗО застосовувала б різні процедури до в'язнів, беручи до уваги, що в СІЗО м. Сімферополя перебувало лише тридцять осіб, засуджених до смертної кари (див. пункт 34 вище). У світлі цих обставин Суд не визнає це твердження заявника як доказ, на який можна покластися.

161. Зважуючи, чи є достатньо доказів для підтвердження скарг заявника «поза розумним сумнівом», Суд бере до уваги відсутність медичних чи інших речових доказів, які встановлюють, що заявник зазнав, як він стверджує, ушкоджень внаслідок жорстокого поводження з боку працівників СІЗО м. Сімферополя. Факт незастосування сили службовцями СІЗО підтверджують усні заяви свідків, заслуханих делегацією. Тому Суд вважає неможливим встановити «поза розумним сумнівом», що заявник зазнав жорстокого поводження в СІЗО, як він це стверджує.

162. Отже, порушення статті 3 Конвенції в цій частині не було.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

163. У своїй заяві до Комісії заявник стверджував, що його право бачитися з дружиною було обмежене одним побаченням на місяць по 10 - 20 хвилин, а під час побачень йому не дозволяли розмовляти з нею рідною мовою. Він також зазначав, що йому не дозволяли отримувати посилки з продуктами харчування, вітамінами, книжками та одягом. Нарешті, він заявляв, що не мав можливості дивитися телевізор або слухати радіо та не мав жодної змоги контактувати із зовнішнім світом. У його письмових зауваженнях щодо прийнятності та суті справи заявник також стверджує, що його було позбавлено будь-яких інтимних контактів з дружиною.

164. Суд вважає, що скарги заявника мають бути розглянуті відповідно до статті 8 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб».

165. Насамперед Суд повторює, що Конвенція діє для всіх Договірних сторін виключно стосовно тих фактів, які мали місце після набрання Конвенцією чинності для цієї сторони. Отже, Суд має юрисдикцію розглядати скарги заявника, які стосуються періоду після 11 вересня 1997 року, коли Конвенція набрала чинності для України.

А. Можливість для заявника отримувати посилки і бандеролі та листуватися з рідними

166. Під час візиту делегації Суду до слідчого ізолятора м. Сімферополя було встановлено, що з травня 1998 року заявникові було дозволено писати одного листа на місяць (див. пункт 28 вище). Проте Суд не може точно з'ясувати, чи використовував заявник це право, та встановити кількість листів, які він отримав і які надіслав родині. У зв'язку з цим Суд наголошує, що, відповідно до Інструкції, заявник мав право надсилати одного листа на місяць і отримувати листи без обмежень (див. пункт 72 вище). Крім того, Суд уже зазначав, що заявник не отримав одного листа від дружини. Однак заявник не указував точну дату, коли цей лист йому було надіслано. Згідно із заявами свідків, заслуханих делегацією, ситуація з відправленням та отриманням пошти значно покращилася (див. пункти 39 і 73 вище) після введення в дію Тимчасового положення 11 липня 1999 року.

167. Суд також зазначає, що з травня 1999 року заявник почав отримувати посилки і мав можливість купувати більше речей у крамниці СІЗО. Заявник підтверджував, що йому було дозволено отримувати одну посилку та дві бандеролі кожні два місяці (див. пункт 21 вище).

168. Суд вважає, що згадані вище обмеження з боку державної влади є втручанням у право заявника на повагу до його кореспонденції, яке гарантує пункт 1 статті 8 Конвенції, і що ці обмеження можуть бути виправдані, тільки якщо було виконано умови пункту 2 цієї статті.

169. Зокрема, щоб не суперечити статті 8, втручання має бути здійснене «згідно із законом», мати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» від 25 березня 1993 року, серія А, № 61, с. 32, п. 84; і рішення у справі «Петра проти Румунії» від 23 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VII, с. 2853, п. 36).

170. Насамперед Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснене "згідно із законом". Цей вираз передовсім вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, зокрема, має бути здатною передбачити його наслідки для себе, а крім того, це законодавство має відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах «Круслен проти Франції» та «Ювіг проти Франції» від 24 квітня 1990 року, серія А, № 176-А, с. 20, п. 27, і серія А, № 176-В, с. 52, п. 26, відповідно).

171. Уряд у своїх письмових зауваженнях посилається на Закон. У додаткових зауваженнях Уряд посилається на Виправно-трудоий кодекс (Кодекс), Інструкцію та Тимчасове положення (див. пункт 122 вище).

1. Період з 11 вересня 1997 року по 11 липня 1999 року

172. Суд зауважує, що Закон регулює умови тримання під вартою до набрання вироком законної сили (див. пункт 74 вище). Із заяв свідків, заслуханих делегацією, та з документів, наданих Урядом, видно, що після набрання вироком законної сили умови тримання під вартою засуджених до смертної кари головним чином регулювались Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральною прокуратурою та Верховним Судом (див. пункти 71 - 73 вище). Проте Кодекс встановлює основну правову базу стосовно умов тримання під вартою (див. пункти 80 - 85 вище).

а) Виправно-трудоий кодекс

173. Суд зауважує, що, хоча Кодекс відповідає другій вимозі, яка впливає з виразу «згідно із законом», а саме - що закон має бути доступний, він не відповідає третій вимозі, тобто що закон має бути передбачуваний стосовно змісту й характеру оскаржуваних заходів.

174. Суд зазначає, що Уряд посилається на частину третю статті 41 Кодексу, згідно з якою «засудженим, незалежно від призначеного їм виду режиму, дозволяється одержання не більш як двох бандеролей на рік» (див. пункт 83 вище). Однак це положення є частиною статті 41, яка встановлює правила стосовно отримання посилок і бандеролей

особами, засудженими до позбавлення волі. Суд вважає, що було б незрозуміло, якби особи, засуджені до смертної кари, включались до осіб, засуджених до позбавлення волі, у розумінні Кодексу, оскільки смертна кара застосовується до злочинців, перевиховання яких шляхом позбавлення волі вважається неможливим. Суд зауважує, що частина друга статті 41 Кодексу робить юридичну ситуацію більш непевною, оскільки вона передбачає, що «засудженим, які відбувають покарання в тюрмах, одержання посилок і передач не дозволяється» (там само). У даному випадку заявник перебував у постійному ув'язненні в слідчому ізоляторі м. Сімферополя, а не у виправно-трудовій колонії, не у виховно-трудовій колонії чи у виправно-трудовій колонії-поселенні, як зазначено в частинах першій та четвертій цієї статті (там само).

175. У світлі цих обставин Суд доходить висновку, що обмеження, встановлені Кодексом, згідно із зауваженнями Уряду, не були передбачуваними, щоб відповідати вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції, оскільки заявник не міг знати напевно, чи застосовуються до нього обмеження, встановлені Кодексом, щодо кількості посилок і бандеролей, які ув'язненим було дозволено отримувати від родичів.

б) Інструкція

176. Суд зауважує, що Інструкція - це внутрішній документ, не доступний для громадськості: Уряд надіслав Суду лише її частину.

177. Суд зазначає, що за цих обставин не можна говорити, що втручання у право заявника стосовно його кореспонденції здійснювалося «згідно із законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції. Справді, Інструкцію замінило Тимчасове положення, затверджене наказом № 72 Державного департаменту України з питань виконання покарань 25 червня 1999 року та зареєстроване 1 липня 1999 року під № 426/3719 Міністерством юстиції України. Це Положення набрало чинності 11 липня 1999 року і було оприлюднене. Однак Тимчасове положення не застосовується до фактів, які мали місце до 11 липня 1999 року.

178. Таким чином, у період з 11 вересня 1997 року по 11 липня 1999 року статтю 8 Конвенції було порушено.

2. Період після 11 липня 1999 року

179. Суд зауважує, що заявник не скаржився на те, що його листи чи листи його родичів, включаючи дружину, яка виступає його адвокатом, відкривалися і перевірялися адміністрацією СІЗО, навіть якщо це й мало місце.

180. Що стосується обмежень, встановлених Тимчасовим положенням, згідно з яким заявникові було дозволено отримувати

шість посилок і три бандеролі на рік, Суд визнає, що таке обмеження становить втручання у право заявника на повагу до кореспонденції. Таке втручання здійснене «згідно із законом», тобто Тимчасовим положенням, і може бути розцінене як таке, що має законну мету – «запобігання заворушенням чи злочинам», якщо брати до уваги заінтересованість адміністрації слідчого ізолятора в забезпеченні того, щоб до слідчого ізолятора не потрапляли шкідливі речі.

181. У зв'язку з необхідністю такого втручання Суд має взяти до уваги проблему, яка логічно впливає з обробки необмеженої кількості посилок, що прибуватимуть до великої пенітенціарної установи, - у даному випадку в установі перебувало більше трьох тисяч ув'язнів (див. пункт 34 вище). Надання дозволу ув'язненим на отримання необмеженої кількості посилок чи бандеролей спричинить значне збільшення роботи в частини персоналу слідчого ізолятора при контролюванні кожної посилки з погляду убезпечення слідчого ізолятора. Режим внутрішньої безпеки слідчого ізолятора має на меті захист громадськості від небезпечних злочинців, а також захист самих ув'язнених. У зв'язку з цим адміністрація слідчого ізолятора законно заінтересована в захисті безпеки засобами, які б зменшили або обмежили ризик небезпеки. Разом з тим має бути дотриманий необхідний баланс між інтересами безпеки і повагою до права ув'язненого на підтримання контактів із зовнішнім світом.

182. У цій справі Суд вважає, що можливість отримувати посилки чи бандеролі кожні шість тижнів можна розцінювати як такий баланс, з огляду на те, що адміністрація слідчого ізолятора забезпечує одяг, їжу та медикаменти для всіх ув'язнених на період їхнього перебування під вартою. Додатково Суд посилається на свідчення Уряду про відсутність обмежень для родичів надсилати ув'язненим гроші на придбання продуктів у магазині слідчого ізолятора.

183. На цих підставах та з огляду на право розсуду, яке належить Урядові при врегулюванні в'язничного життя, Суд вважає, що заходи були пропорційні меті запобігання заворушенням та злочинам.

184. Таким чином, порушення статті 8 Конвенції стосовно періоду після 11 липня 1999 року не було.

В. Щодо неможливості інтимних стосунків заявника з дружиною

185. У своїх письмових зауваженнях заявник стверджував, що йому було відмовлено в будь-яких інтимних стосунках з дружиною. Вона висловила таку саму скаргу під час візиту делегації до слідчого ізолятора м. Сімферополя (див. пункти 25 і 115 вище).

186. Суд зауважує, що сторони не дискутували з приводу того, що адміністрація СІЗО відмовила в можливості статевих стосунків між заявником та його дружиною під час побачень.

187. Суд вважає, що, оскільки ув'язнення за самою своєю природою є обмеженням приватного і сімейного життя, сприяння з боку в'язничної адміністрації в підтриманні ефективних контактів з близькими членами родини є суттєвим аспектом права ув'язнених на повагу до сімейного життя (див., наприклад, рішення у справі «Мессіна проти Італії» (№ 2), заява № 25498/94, п. 61, ECHR 2000-X). Водночас Суд визнає, що деякі заходи контролю за контактами ув'язнених із зовнішнім світом вимагаються Конвенцією і самі по собі не суперечать їй (див., наприклад, *mutatis mutandis*, справу «Сілвера та інших», згадувану вище, с. 38, п. 98).

188. Схвалюючи розвиток реформ у деяких країнах Європи на вдосконалення умов тримання у місцях позбавлення волі, що сприяє побаченням між подружжям, Суд вважає, що відмову в наданні таких побачень у даний час можна вважати виправданою, якщо це робиться з метою запобігання заворушенням чи злочинам, у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції (див., наприклад, «Е.Л.Н. і Р.В.Н. проти Сполученого Королівства», № 32094/96 і № 32568/96, рішення Комісії від 22 жовтня 1997 року, *Decisions and Reports* 91, с. 61; та «Калашников проти Росії» (ухв.), № 47095/99, ECHR 2001-XI).

189. Отже, виходячи з обставин цієї справи, Суд доходить висновку, що обмеження побачень заявника з дружиною було пропорційним поставленій законній меті.

190. Відповідно, порушення статті 8 Конвенції не було.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

191. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

192. Заявник вимагав 5000000 доларів США за завдану йому матеріальну і моральну шкоду. Він стверджував, що його засудили незаконно і що порушення Конвенції в його справі, які завдали йому тяжкої фізичної і психічної шкоди і становили втручання в його сімейне життя, спричинили до значних хвилювань і переживання. Він також сподівався на виправдання, скасування покарання і зняття судимості.

Що стосується матеріальної шкоди, заявник стверджував, що, крім 35 доларів США, які його дружина платила двічі на місяць за різні

речі, куплені в СІЗО м. Сімферополя протягом одного року, та витрат на поїздку до Страсбурга (2000 доларів США) з метою представлення інтересів заявника в установах Конвенції, він не мав змоги підрахувати її витрати.

193. Уряд спочатку доводив, що немає причинного зв'язку між фактами, які розглядає Суд, і нематеріальною шкодою, компенсувати яку вимагає заявник з огляду на страждання, яких зазнала його дружина і двоє синів внаслідок засудження та ув'язнення заявника. Уряд також стверджував, що витрати представника заявника частково пов'язані з провадженням у кримінальній справі, а не із заявою, поданою до Суду. Більше того, реальність, необхідність і розумність розміру цих витрат лише частково підтверджені документально.

Що стосується вимог заявника про відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з моральними стражданнями внаслідок його засудження та ув'язнення, то Уряд доводив, що ці вимоги не мають жодного відношення до справи. Нарешті, що стосується вимог про відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з принизливими умовами тримання під вартою, то Уряд звертався до Суду з проханням визначити розмір компенсації на справедливій основі, беручи до уваги відповідну практику Суду та економічну ситуацію України.

194. Беручи до уваги свої висновки стосовно скарг заявника за статтями 3 і 8 Конвенції, Суд вважає, що він зазнав певної моральної шкоди у зв'язку із загальними умовами тримання його під вартою та обмеженнями з боку органів влади його права на повагу до кореспонденції (див. пункти 152 і 178 вище). Керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявникові 2000 євро за нематеріальну шкоду плюс будь-який податок, який може бути накладений на цю суму.

Відсотки у разі несвоєчасної сплати

195. Суд вважає, що відсоток, який нараховуватиметься у разі несвоєчасної сплати, має спиратися на розмір річної відсоткової ставки, яка дорівнює граничній кредитній ставці Європейського центрального банку плюс три відсоткових пункти (див. рішення у справі «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» від 3 липня 2002 року, заява № 28957/95, п. 124, що має бути опубліковане в ECHR 2002).

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Відхиляє* попередні зауваження Уряду.

2. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції щодо умов тримання заявника в "коридорі смерті".

3. *Постановляє*, що порушення статті 3 Конвенції щодо стверджуваного жорстокого поводження із заявником з боку адміністрації слідчого ізолятора м. Сімферополя в січні 1998 року та серпні 1999 року не було.

4. *Постановляє*, що було порушення статті 8 Конвенції стосовно права заявника на повагу до його кореспонденції у період з 11 вересня 1997 року до 11 липня 1999 року.

5. *Постановляє*, що порушення статті 8 Конвенції стосовно права заявника на повагу до його кореспонденції у період після 11 липня 1999 року не було.

6. *Постановляє*, що порушення статті 8 Конвенції стосовно права заявника на повагу до приватного і сімейного життя не було.

7. *Постановляє*:

a) що протягом трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним, згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявникові 2000 (дві тисячі) євро як компенсацію за моральну шкоду в українських гривнях за курсом на день розрахунку, плюс будь-який податок, який може справлятися із зазначеної суми.

b) що зі впливом зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названу суму нараховуватиметься відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, що діятиме в період несплати, плюс три відсоткові пункти.

8. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 29 квітня 2003 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Майкл О'Бойл
Секретар

Ніколас Братца
Голова

